

XX ASR JADID ADABIYOTI NAMOYONDASI-MAHMUDXO'JA BEHBUDIY.

Do'stmurodova Kamola Xudoyberdi qizi

Chirchiq davlat pedagogika universteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Ruxsora Murodova Ismatulla qizi**

Annotatsiya: Maqolada XX asr adabiyoti bu davr ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida jadidchilikning o'rni, shuningdek, ma'rifatparvar Behbudiying hayot yo'li, "Padarkush" pyesasi yoritib beriladi. "Jadid"- yangi degan ma'noni bildiradi. XX asr boshlarida taraqqiyotga, yangilikka intilgan kishilarni shunday atashgan.

Kalit so'zlar: Milliy uyg'onish davri, jadid adabiyoti, "olimi zamoniyy", gazeta, maqola, taraqqiyot, sho'ro adabiyoti, buyruqbozlik usuli, maorif, "Padarkush", "tarixiy kun".

Аннотация: В статье освещается роль джадидизма в общественно-политической и культурной жизни XX века, а также жизненный путь просветителя бехбуди, пьеса "Падаркуш". "Джадид" - означает новый. В начале XX века так называли тех, кто стремился к прогрессу, новаторству.

Ключевые слова: национальное возрождение, джадидская литература, "ученый Современник", газета, статья, прогресс, соленая литература, командный метод, просвещение, "Падаркуш", "исторический день".

Annotation: In the article, the role of Jadidism in the socio-political and cultural life of the 20th century literature, as well as enlightener, Behbudi's life path, the play "Padarkush" is highlighted. "Jadid" means new. At the beginning of the 20th century, people who strived for progress and innovation were called that.

Keywords: National renaissance period, modern literature, "Olimi Zamany" newspaper, article, development, Shura literature, command method, education, padarkush, "historical day".

XX asrda o'zbek xalqi hayotida ro'y bergan bir qator voqealar olamshumul ahamiyatga molik bo'lib, ular shu asr adabiyoti tarixini turli davrlarga ajratib o'rganishni taqazo etadi. Bu davrdalar quydagilar:

1. Milliy uyg'onish davri adabiyoti (1905-1916).
2. Inqilobiy o'zgarishlar davri adabiyoti (1917-1929)
3. 30-40-yillar adabiyoti



4. 50-80-yillar adabiyoti¹
5. Hozirgi adabiy jarayon (90-yillar)

XIX asrning 60-yillaridan e'tiboran paydo bo'lgan yangi o'zbek adabiyoti hozirgacha bo'lgan vaqt mobaynida o'z taraqqiyotining quyidagi bosqichlaridan o'tdi:

1. ma'rifatparvarchilik adabiyoti;
2. jadid adabiyoti;
3. sho'rolar adabiyoti;
4. mustaqillik davri adabiyoti;

Bu davrda xalqimizni ma'rifatli va savodli qilish bilan bir qatorda umuminsoniy qadryatlarni shakllantirishga hissa qo'shgan jadidlarimiz sanoqlidir. Ammo ularning samarali mehnati va jonlarini fido qilganligi tahsiga sazovordir. Jadidlar o'zlarining "usuli jadid" jamiyatini ochishi bilan ko'plab muvaffaqiyatga erishdi.

Jadidchilik harakatida Mahmudxo'ja Behbudiyning qo'shgan hissasi beqiyosdir. "Behbud" so'zi foyda, najod; baxtli, tinch, osoyishta kabi ma'nolarni anglatadi. Yoshligidanoq arab, fors, turk tillarini mukammal o'rgangan Mahmudxo'ja asr boshida Arabiston, Turkiya, Orenburg, Qozon, Moskva, Peterburg safarlarida bo'ldi. U jadidchilik nomoyondalaridan bo'lib Samarqandda yangi usuldagi maktablar ochdi. 1913-yilda "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalini nashr etishda bosh-qosh bo'ldi. 1911-yilda "Padarkush" dramasini yozib, o'zbek dramaturgiyasiga asos soldi. Behbudiy 1918-yil o'rtalarida "Musulmon ishchi va dehqon sho'rosi" ga maorif xalq komissari bo'ldi, Turkistonning davlat tili to'g'risidagi dekret loyihasini tayyorlashda jonbozlik ko'rsatdi, "Nashryoti Behbudiya" nomli nashryot ochdi. U 1919-yilning bahorida Buxoro amirining Shahrizabzdagi kishilari tomonidan hibsga olindi va "sho'roning ayg'oqchisi, jadid, sho'roga sotilgan" degan ayblar bilan Qarshi shahrida qatl etiladi. Behbudiy qabrning qayeridaligi noma'lum.

"Agar bizning hayotimiz hurriyat va xalq baxt-saodati uchun qurbonlik sifatida kerak bo'lsa, biz o'limni ham xursandchilik bilan kutib olamiz", -degan edi Behbudiy vasiyatnomasida. Behbudiy haqli ravishda o'zbek matbuoti hamda pedagogikasining asoschisi sanaladi. "Zarafshon" gazetasi 1922-yilda Behbudiyning "nashri maorif to'g'risida vatanimizning birinchi qahramoni" deyishi bejiz emas. O'z davrining Xoji Muin, Fitrat, Sadriddin Ayniy, Cho'lpon kabi san'atkorlari Behbudiy o'limiga marsiyalar bag'ishladilar. Hojimurod bu alloma qatl etilishi voqeasini markazga qo'ygan holda "Ma'orif qurbonlari" nomli pyesa yozdi.

¹ "Adabiyoti tarixi" M.Hamroyev 162-bet .



Behbudiy o'zbek adabiyotida drama janriga asos slogan adibdir. Uning “Padarkush” nomli dramasi 1911-yilda yozilgan bo'lib, ilk bor 1912-yilda “Turon” ro'znomasida bosilgan. Drama 1913-yilda kitob holida o'zbek tilida nashr etildi. Biroq uning muqovasida rus tilidagi: “Rusiyaning fransuz ibtidodidan qutilishi va mashhur Borodino muhorabasi xotiralari yubileyiga bag'ishlayman” degan yozuv bor.

Adabiyotshunos olim, Naim Karimov ham o'z kitobida Behbudiy haqida shunday qarashlarni yozgan: “O'tgan asrning 10-yillaridan to shu kunga qadar Mahmudxo'ja Behbudiy va uning “Padarkush” asari to'g'risida nafaqat o'nlab gazeta va jurnal maqolalari, balki o'quv darsliklari va qo'llanmalari ham nashr etilgan. Afsuski Behbudiy fojiali ravishda vafot etganligi sababli o'zi haqida ilmiy-avtobiografik ahamiyatga molik biror maqola yozib qoldirmagan. Shuning uchun ham Behbudiyga bag'ishlangan aksar maqola va xotiralarda adib hayotining ayrim sanalari turlicha qayd etilib keladi.”

Pyesa Toshkentda 1914-yilning 27-fevralida qo'yildi. Abdulla Avloniyning “Turon” truppasi Kolizey (hozirgi Savdo birjasi bonosi)da o'z faoliyatini mana shu “Padarkush” bilan boshlagan edi. Spektakl oldidan mashhur Munavvarqori teatrining jamiyati hayotidagi o'rni va ro'li haqida nutq so'zlaydi. Boy ro'lini Abdulla Avloniyning o'zi ijro etadi. Mahalliy matbuot bu kunni “tarixiy kun” deb yozadi.

“Turon” truppasi 1914-16-yillarda bu spektakl bilan butun Farg'ona vodiysini aylanib chiqdi. “Padarkush” Turkistonni junbushga keltirgan qirg'inbarot inqilob yillarida ham sahnadan tushmadi. Bir tomondan millat taraqqiyoti va ma'rifati sari undashda buyuk ro'l o'ynagan bo'lsa, ikkinchi yoqdan, professional o'zbek teatri va dramachiligining maydonga kelishi hamda taraqqiyotida muhim xizmat qildi.² Behbudiyning “Padarkush” pyesasi yoshlar ta'lim olishi va kamolga yetishishida ijtimoiy va oilaviy muhit uchun alohida o'rin tutadi. Unda qahramonlarning birini tilidan o'z g'oyasini: “Bizlarni xonavayron...bevatan va bandi qilg'on tarbiyasizlik va jaholatdir, bevatanlik, darbadarlik, asorat, faqirlik, zarurat va xorliqlar... hammasi ilimsizlik va betarbiyalikning mevasi va natijasidir...”, degan yo'sinda bayon qiladi. Asarning nomi “padarkush” so'zi lug'aviy jihatdan “ota qotili” degan ma'noni anglatadi.(int: vikepediya).Asarda ilimsizlik qoralanadi. Unda Behbudiy Turkiston xalqi uchun ikki yo'nalishdagi olimlar zarur, degan fukrni ilgari surgan. Biri diniy yo'nalishdagi ulamolar bo'lib, ular xatib, imom, mudarris, mufti va boshqalardir. Ikkinchisi esa zamonaviy yo'nalishdagi olimlardir. Ularni Behbudiy “olimi zamoniy” deb ataydi. Padarkush dramasi kamchiliklardan holi emas edi. Ayniqsa, ayrim qahramonlar harakati, xarakteridagi dalillash san'ati ba'zi o'rinlarda kuchsiz. Xususan,

² O'zbek adabiyoti tarixi” B.Qosimov 166-bet.



qotillik epizodi sun'iyroq. Asarda g'oya doim ham qahramonlar harakteri, harakatidan emas, ko'proq muallif maqsadlarini tezroq o'gishga intilishdan kelib chiqadi. Bu, chamasi, obraz harakatini g'oyaga bo'ysundirishga berilib ketishdan va drama janridagi tajriba ozligi tufaylidir.³

Shunday bo'lsada bu asar ilk marotaba vatanda yashab bevtan qolish muammosi yoritib berilgan. M.Behbudiy asarlarida ta'lim va tarbiyaning qanchalik muhimligi asosiy tamoyillardan biri ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bugungi kunda internet tarmog'iga bog'lanib qolgan har bitta yosh avlodga Behbudiy asarlarini mag'zini chaqib berishga harakat qilsak umid qilamanki, mana shu asarda keltirilgan bebosh bolalarni kamaytirgan bo'lar edik.

Adabiyotlar

1. Adabiyot tarixi" M. Hamroyev 162-bet.
2. O'zbek adabiyoti tarixi" B.Qosimov 166-bet.
3. Adabiyot tarixi" M. Hamroyev 164-bet.
4. Internet. Vikepediya.

³Adabiyot tarixi" M. Hamroyev 164-be

